

Deutsche Umwelthilfe

eurONATUR

Heinz
Sielmann
Stiftung

Rewilding
Oder Delta

Fundamenty dla programu działań na rzecz rewitalizacji rzeki Odry

Wykorzystajmy kryzys jako szansę!

Odra jest jedną z ostatnich swobodnie płynących i prawie naturalnych rzek w Europie i jedyną dużą rzeką Europy Środkowej bez barier na odcinku długości aż 500 km, który znajduje się w jej dolnym biegu. Otoczona lasami łągowymi rzeka jest ważnym siedliskiem ryb wędrownych, takich jak jesiotr bałtycki (*Acipenser oxyrinchus*) i sielawa (*Coregonus maraena*), a dzięki starorzeczom i siedliskom przejściowym jest także ważnym miejscem dla priorytetowych gatunków chronionych. Na Dolnej i Środkowej Odrze znajdują się cenne obszary chronione: jedyny w Niemczech park narodowy chroniący łągi, PN Doliny Dolnej Odry, a po polskiej stronie od 70 lat mokradła Międzyodrza oraz parki narodowe Ujście Warty i Wolin, parki krajobrazowe i duże obszary Natura 2000 UE. W jej ujściu znajduje się również Zalew Szczeciński, szczególnie bogaty gatunkowo akwen przybrzeżny Morza Bałtyckiego.

Podpisanie w 2015 r. dwustronnej umowy o drogach wodnych na pograniczu polsko-niemieckim i związana z tym koncepcja regulacji nurtu Odry mają rzekomo na celu optymalizację warunków przepływu powodziowego na Odrze Granicznej i zapewnienie stabilnych warunków toru wodnego o głębokości 1,80 m, zwłaszcza dla wykorzystania polsko-niemieckiej floty lodołamaczy. Ścisłe związane z umową i koncepcją regulacji rzeki są plany Rzeczypospolitej Polskiej oraz Federalnego Zarządu Dróg Wodnych i Żeglugi (WSV) dotyczące dalszego pogłębiania i poszerzania toru wodnego Odry granicznej. Podparte wątpliwym uzasadnieniem ochrony przeciwpowodziowej, planowane są daleko idące prace regulacyjne, polegające na pogłębieniu toru wodnego na Odrze Granicznej oraz działania na Odrze Środkowej, mające na celu przekształcenie rzeki swobodnie płynącej na drogę wodną klasy III i wyższej. Te kompleksowe działania oznaczają poważną ingerencję w krajobraz rzeczny ze starorzeczami, rozlewiskami i bagnami, która spowoduje nieodwracalne szkody w podlegającym ochronie majątku publicznym.

W związku z powyższym, wraz z polską Koalicją Ratujmy Rzeki i polskimi organizacjami ochrony przyrody z Koalicji "Czas na Odrę", dziesięć niemieckich organizacji zajmujących się ochroną środowiska prowadzi od 2016 r. kampanię na rzecz ekologicznej ochrony przeciwpowodziowej na Odrze w ramach koalicji "Aktionsbündnis lebendige Oder" (pol. Koalicja na rzecz Żywej Odry). Celem jest poprawa transgranicznej ochrony przeciwpowodziowej i dostosowanie jej do przepisów UE w zakresie ochrony środowiska, tak aby działania przeciwpowodziowe nie prowadziły w sposób niezgodny z prawem do pogorszenia stanu przyrody.

Katastrofa ekologiczna na Odrze, która w sposób widoczny rozpoczęła się w lipcu 2022 roku i nadal trwa, doprowadziła do dramatycznych rozmiarów zagłady ryb, małży i innych organizmów w rzece, niszcząc jednocześnie bioróżnorodność i ekologiczną stabilność całego krajobrazu rzeczno-ekologicznego w sercu Europy Środkowej. Wrażliwe ekosystemy wybrzeża Morza Bałtyckiego również nie są jeszcze wolne od zagrożeń. Jednocześnie katastrofa ta pokazała, że procesy ekologiczne i hydromorfologiczne w wodach płynących wraz z ich rozlewiskami muszą mieć absolutny priorytet, zwłaszcza w świetle zmian klimatycznych. Wyprostowane, wyregulowane i poprzecinane zaporami rzeki nie mają wystarczającej odporności na wpływy środowiskowe, takie jak susza i stres cieplny oraz wnikać z ludzkiej działalności dopływy pierwiastków biofilnych i zanieczyszczeń. Przeciwnie - zapory sprzyjają masowemu rozwojowi toksycznych glonów, a prace techniczne w celu pogłębienia kanału uwalniają zanieczyszczenia skumulowane w sedymentach na dnie rzek.

Dlatego katastrofę na Odrze należy wykorzystać jako szansę. Podobnie jak w przypadku zatrucia Renu przez fabrykę chemiczną Sandoz w 1986 roku czy niszczycielskich powodzi na Łabie, należy rozpatrzyć wszystkie istotne czynniki i działania wpływające na stan rzeki, oraz opracować i wdrożyć ambitny program rewitalizacji. Istnieje bowiem potencjał do rewitalizacji ekosystemu Odry i doprowadzenia jej w przyszłości do dobrego stanu ekologicznego. W tym kontekście należy także wstrzymać prace techniczne nad rozbudową Odry w kierunku pogłębienia i dalszej regulacji koryta rzeki, ponieważ spowodują one docelowo szybszy spływ wody, co w znacznym stopniu zagraża podstawowym ekologicznym procesom i odporności rzeki na coraz dłuższe okresy niskiego stanu wody.

Organizacje należące do koalicji "Aktionsbündnis lebendige Oder" wzywają do opracowania kompleksowego "**Programu działań na rzecz Odry**" i zobowiązania się ze strony państw nadbrzeżnych, t.j. Czech, Polski i Niemiec, do znacznej i trwałej naprawy ekosystemu rzeczno-ekologicznego w ciągu najbliższych pięciu lat przy pomocy holistycznej koncepcji ekologicznej dla Odry. Dramatyczna utrata ryb, małży i innych mięczaków, zarówno w liczbach bezwzględnych, jak i pod względem różnorodności biologicznej, a także nieprzewidywalne konsekwencje dla ekosystemu rzeki Odry wymagają szybkich, kompleksowych działań politycznych i wiążącego pakietu akcji.

Poniżej wymieniono pięć najważniejszych punktów programu działań na rzecz rewitalizacji Odry, które powinny zostać opracowane i wdrożone przez wszystkie trzy państwa nadbrzeżne w najbliższych miesiącach. Na pierwszym planie stoi natychmiastowe zatrzymanie rozbudowy Odry, konsekwentna poprawa monitoringu wód oraz stworzenie długoterminowych perspektyw finansowania działań.

1. Natychmiastowe zatrzymanie regulacji Odry

W obliczu katastrofy należy zrobić wszystko, aby zatrzymać obecne przeciążenie ekosystemu Odry i wesprzeć jego regenerację. Kontynuacja prac regulacji rzeki jest nieodpowiedzialna ekologicznie i hydrologicznie. Dlatego też należy natychmiast wstrzymać realizację koncepcji sterowania przepływami na Odrze granicznej, przewidzianej w polsko-niemieckiej umowie o drogach wodnych z 2015 r. W wyniku katastrofy zasadniczo zmieniły się warunki ekologiczne na Odrze, a tym samym przesłanki poprzednich ocen środowiskowych w Niemczech i w Polsce. Ponadto ocena oddziaływania na środowisko dla tzw. prac modernizacyjnych na Odrze dla ochrony przeciwpowodziowej (projekt "1B.2 etap I i etap II") RP wykazuje poważne braki techniczne i prawne. W związku z tym konieczne jest podjęcie następujących kroków:

- Trwające prace budowlane w polskiej części Odry Granicznej muszą zostać wstrzymane. Jeśli Rzeczpospolita Polska będzie nalegać przy kontynuacji, Komisja Europejska, rząd federalny i rząd kraju związkowego Brandenburgia muszą pilnie podjąć kroki dyplomatyczne i prawne. Jednocześnie należy wstrzymać plany rozbudowy wodnego transportu śródlądowego w Niemczech.
- Na wszystkich szczeblach politycznych Komisja Europejska, rząd federalny i rząd krajowy Brandenburgii muszą opowiedzieć się za zachowaniem Odry jako ekologicznego obszaru priorytetowego.
- Odra jako rzeka prawie naturalna, z wyraźnymi sezonowymi niskimi stanami wody, nie nadaje się na wydajną europejską drogę wodną i nie może być włączona do transeuropejskich sieci transportowych (TEN-T).

2. Przywrócenie funkcjonalności i odporności rzeki Odry, wdrożenie ramowej dyrektywy wodnej

W swoim dolnym biegu do ujścia, Odra płynie przez ponad 500 kilometrów bez barier, otoczona nienaruszonymi i bogatymi gatunkowo obszarami łągowymi, a w wielu miejscach torfowiskami.

Natomiast w górnym i środkowym biegu znaczna część Odry została uregulowana i skanalizowana stopniami wodnymi. Dodatkową presję powodują znaczne legalne i nielegalne zrzućy składników biofilnych i zanieczyszczeń. Obecny stan Odry i aktualna katastrofa pokazują, że rzeka nie jest w stanie utrzymać swoich różnorodnych funkcji jako siedlisko i kluczowy zasób naturalny. Można to osiągnąć tylko wtedy, gdy Odra będzie konsekwentnie chroniona i zarządzana w sposób zrównoważony a jej stan ekologiczny ulegnie poprawie. W tym celu należy podjąć następujące działania:

- Rządy Niemiec, Polski i Czech muszą pilnie podjąć decyzje polityczne dotyczące ochrony i zrównoważonego użytkowania ekosystemu Odry oraz znaleźć sposoby na ich skuteczne wdrożenie w zarządzaniu rzeką i jej zlewnią. Dzięki Ramowej Dyrektywie Wodnej (RDW) i Dyrektywie Siedliskowej UE, jest już podstawa prawna dla wielu takich działań. Istnieją jednak znaczne braki w zakresie wdrażania zobowiązań prawnych oraz brak obiektywnych kontroli.
- Polityka wodna na Odrze musi zostać zakwalifikowana jako priorytetowe działania zabezpieczające przyszłość. Rząd federalny powinien odgrywać bardziej formatywną rolę, wspierać realizację działań w krajach związkowych i gminach, a także promować politykę różnorodności biologicznej związanej z wodą na międzynarodowym obszarze dorzecza Odry.
- Należy przezwyciężyć różnice w klasyfikacji polsko-niemieckiej Odry Granicznej i Odry Zachodniej jako naturalna część wód w Niemczech w porównaniu z klasyfikacją jako część silnie zmienionych wód w Polsce, wnikające z odmiennego podejścia w obu krajach. Graniczne części wód Odry muszą być ocenione jednolicie jako naturalne części wód zgodnie z Ramową Dyrektywą Wodną UE.
- Zgodnie z ww. Ramową Dyrektywą Wodną, krajowe i międzynarodowe plany zarządzania i programy działań dla rzeki Odry powinny być wdrażane ambitnie i w razie potrzeby ulepszone. W związku z tym dobry stan ekologiczny powinien zostać osiągnięty do 2027 r. lub przynajmniej mają zostać zainicjowane działania niezbędne do osiągnięcia dobrego stanu ekologicznego, a osiągnięcie celu ma być zapewnione w latach kolejnych.
- Odrę trzeba nie tylko przywrócić do dobrego stanu ekologicznego, ale także wzmocnić jej odporność. Nabiera to coraz większego znaczenia w obliczu nasilających się zjawisk ekstremalnych i ich skutków, takich jak częstsze i dłuższe okresy niskiej wody. Dla rewitalizacji rzeki można odtworzyć naturalne rozlewiska oraz dołączyć dopływy i starorzecza do głównego nurtu Odry. Tereny zalewowe i przyrzeczne bagna muszą zostać odtworzone na dużą skalę i być dalej chronione jako naturalne obszary ochrony przeciwpowodziowej. Małe i średnie jazy i piętrzenia muszą zostać rozebrane w pierwszej kolejności, a w przypadku dużych zapór należy zapewnić ciągłość ekologiczną rzeki do 2027 roku.
- Aby poprawić jakość wody musi nastąpić rozbudowa oczyszczalni ścieków, a w razie potrzeby rozbudowa o czwarty stopień oczyszczania. Do 2027 roku musi także nastąpić znaczna poprawa stanu chemicznego wody.

3. Wzmocnienie odpowiedzialności i struktur oraz zwiększenie ich skuteczności, a także poprawa monitorowania wód

Chociaż sieć monitorowania jakości wód dostarcza dziś aktualnych danych w ramach krajowych i międzynarodowych obowiązków sprawozdawczych, jest ona słabo rozwinięta i brakuje jej przejrzystości. Ponadto problemy z zakresem odpowiedzialności władz występują zarówno w wymiarze transgranicznym, jak i pomiędzy szczeblem federalnym, krajowym (tzn. landów) i gmin. Formalnie kluczową organizacją dla Odry byłaby Międzynarodowa Komisja Ochrony Odry przed Zanieczyszczeniem (MKOOpZ), ale jest ona instytucjonalnie zdecydowanie za słaba. Dlatego konieczne jest przeprowadzenie następujących działań:

- W zarządzaniu i monitorowaniu międzynarodowego obszaru dorzecza Odry należy instytucjonalnie wzmocnić rolę MKOOpZ. Problemy z wykonywaniem zadań muszą być rozwiązywane poprzez zapewnienie środków lub poprzez większy wkład własny w odpowiednich grupach roboczych MKOOpZ przez państwa członkowskie.
- Należy rozbudować sieć monitorowania jakości wody w międzynarodowym obszarze dorzecza Odry oraz zagwarantować szybką, przejrzystą i również cyfrową dostępność danych dla władz i społeczeństwa. Ulepszona sieć monitorowania jakości wody powinna przy tym zapewnić, że skutki awarii, wypadków statków lub nielegalnych zrzutów zanieczyszczeń będą w przyszłości szybko identyfikowane i że można będzie szybko podjąć środki zaradcze. Należy również umożliwić korzystanie z niezależnych statków pomiarowych.
- Kraje członkowskie MKOOpZ oraz rządy federalne i krajowe (Saksonia, Brandenburgia i Meklemburgia-Pomorze Przednie) muszą wspólnie koordynować ponadresortową koncepcję zrównoważonej, zintegrowanej gospodarki wodnej, która na pierwszym miejscu powinna stawiać ochronę i zrównoważone użytkowanie Odry i jej usług ekosystemowych. W systemie federalnym Republiki Federalnej Niemiec należy stworzyć większą jasność co do odpowiedzialności i zadań podmiotów politycznych i urzędowych oraz wzmocnić ideę współpracy.

4. Zapewnienie udziału społeczeństwa obywatelskiego

Mimo że art. 14 Ramowej Dyrektywy Wodnej UE przewiduje informowanie i konsultowanie społeczeństwa oraz promowanie aktywnego udziału zainteresowanych podmiotów, w międzynarodowych obszarach dorzeczy ogranicza się to jednak niemal wyłącznie do możliwości składania uwag w ramach wymaganych prawnie konsultacji społecznych. W MKOOpZ możliwy jest również monitoring prowadzony przez organizacje pozarządowe, ale tylko w ograniczonym zakresie pod względem jakości ze względu na niskie zasoby organizacji monitorujących. Musi to mieć następujące konsekwencje:

- Zarówno MKOOpZ jak i odpowiedzialne państwa członkowskie muszą aktywnie wspierać udział społeczeństwa poprzez regionalne konferencje, warsztaty i inne formy współudziału, a także, w razie potrzeby, informować w przystępnym języku o celach realizacji ochrony wód w dorzeczu Odry.
- Przedstawiciele organizacji posiadających status obserwatora w MKOOpZ muszą otrzymywać adekwatny dodatek na wydatki i koszty podróży w celu zapewnienia wysokiej jakości uczestnictwa.
- Należy ułatwiać profesjonalną współpracę i udział przedstawicielami nauki i organizacji pozarządowych w komisjach eksperckich.

5. Zabezpieczenie podstaw finansowania na poziomie unijnym i federalnym

Szkodliwy ekologicznie rozwój rzek w Polsce jest w dużej mierze finansowany ze środków publicznych i kredytów. Ze względu na możliwe poszerzenie Odry po stronie niemieckiej, projekty renaturyzacji rzeki i jej terenów zalewowych w ramach działań kompensacyjnych zostały dotychczas udaremnione. W związku z tym konieczne jest podjęcie następujących kroków:

- Zamiast finansowania szkodliwych dla środowiska i zbiorników wodnych działań, takich jak rozbudowa Odry, ze środków Funduszu Spójności UE, Banku Światowego czy Banku Rozwoju Rady Europy, należy wykorzystać te środki na zabezpieczenie funkcjonalności Odry jako ekosystemu rzeczno-terenowego i zachowanie równowagi przyrodniczej.
- Udział Unii Europejskiej w renaturyzacji rzeki Odry musi odbywać się poprzez środki finansowe związane z wdrażaniem istniejącego prawa unijnego. Powinno to dotyczyć również

proponowanej przez komisje europejską Ustawy o Odnowie Przyrody (Nature Restoration Law).

- Aby zapewnić szybką realizację działań renaturyzacyjnych wzdłuż Odry Granicznej i Odry Zachodniej, należy udostępnić wystarczające środki z programów finansowania, takich jak federalny program "Błękitna wstęga" (niem. Blaues Band) lub Program Działań na rzecz Ochrony Klimatu (niem. Aktionsprogramm Natürlicher Klimaschutz), które powinny być wykorzystywane również transgranicznie.
- W celu wspierania aktywnego udziału zainteresowanych podmiotów, zgodnie z Ramową Dyrektywą Wodną UE należy również w krótkim czasie udostępnić środki z programu finansowania Europejskiej Inicjatywy Ochrony Środowiska (EURENI).
- Należy dokonać przeglądu planów budżetowych na poziomie federalnym i krajów związkowych, aby zapewnić dostępność środków na poczet celów Ramowej Dyrektywy Wodnej i wnikającej z niej niezbędnych działań w dorzeczu Odry do 2027 roku.

Organizacje zrzeszone w „Koalicji na rzecz Żywej Odry“ (niem. Aktionsbündnis Lebendige Oder)

Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland (BUND), Deutscher Naturschutzring (DNR), Deutsche Umwelthilfe (DUH), EuroNatur, Heinz Sielmann Stiftung, Michael Succow Stiftung (partner Greifswald Moor Centrum), Naturschutzbund Deutschland (NABU), Rewilding Oder Delta, Verein der Freunde des Deutsch-Polnischen Europa-Nationalparks Unteres Odertal, WWF Deutschland.

Koordynacja: Deutscher Naturschutzring (DNR), Marienstr. 19-20, 10117 Berlin, Niemcy
www.saveoder.org, info@dnr.de

**SAVE
ODER**